

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2568

ชา: ห่วงโซ่สินค้าระดับโลกกับแรงงานหญิงในกระบวนการ
การผลิตชาของประเทศอินเดียและประเทศไทย
Tea: Global Commodity Chains and Women Workers
in the Tea Production Processes
of India and Thailand

สิญา อุทัย¹

Siya Uthai

Received: Apr 30, 2024

Revised: Oct 28, 2024

Accepted: Nov 27, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ของห่วงโซ่สินค้าชาที่มีผลต่อบทบาทของผู้หญิงที่เป็นแรงงานในระบบการผลิตสินค้าที่เชื่อมโยงกับตลาดโลก โดยเฉพาะการผลิตสินค้าชาในประเทศอินเดียที่มีอัตราการผลิตเป็นอันดับ 2 ของโลก ผู้หญิงในไร่ชากลายเป็นภาพลักษณ์ที่สำคัญของสินค้าชาจากอินเดีย ขณะที่ปัจจุบัน การผลิตสินค้าชาในประเทศไทยนั้นได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมากตามสัดส่วนการบริโภคที่เพิ่มขึ้น การศึกษาห่วงโซ่สินค้าชาของอินเดียกับไทย เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจส่วนประกอบและความสัมพันธ์ของแต่ละหน่วยในห่วงโซ่สินค้าชา รวมทั้งการนำแนวคิดบทบาททางเพศสถานะและการปรับเปลี่ยนแรงงานสตรีวิเคราะห์บทบาทของผู้หญิงที่เป็นแรงงาน

¹คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University) Email: siya.uthai@cmu.ac.th

ในอุตสาหกรรมชาเปรียบเทียบระหว่างอินเดียและไทย โดยใช้ข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย และจังหวัดเชียงราย ประเทศไทย ซึ่งรูปแบบของห่วงโซ่มูลค่าชาในอินเดียและไทยมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะในระบบการซื้อขายของอินเดียผ่านระบบการประมูลกลางที่ผู้ผลิต ไม่ได้ติดต่อกับผู้ซื้อโดยตรง ในขณะที่ประเทศไทยไม่มีระบบการประมูลกลาง เป็นการทำการตลาดของผู้ผลิตโดยตรง ส่งผลให้บทบาทผู้หญิงมีความแตกต่าง ในอินเดียผู้หญิงจะมีบทบาทหลักทางเศรษฐกิจในการเป็นแรงงานเก็บใบชาเท่านั้น ในส่วนของไทย นอกจากงานในไร่ชาแล้ว ผู้หญิงมีบทบาทในการทำการตลาดด้วย อย่างไรก็ดี วิถีปฏิบัติทางสังคมได้กำหนดบทบาทภายในบ้านให้เป็นความรับผิดชอบหลักของผู้หญิงทั้งในอินเดียและไทย

คำสำคัญ: แรงงานหญิงไทย แรงงานหญิงอินเดีย การผลิตชา ห่วงโซ่มูลค่า

Abstract

This article aims to examine the structural relationships within the global commodity chain of tea and their effects on the roles of women workers involved in tea production for international markets. India, the world's second-largest tea producer, is a key case where women working on tea plantations have become a prominent image associated with Indian tea. Meanwhile, tea production in Thailand has expanded significantly in recent years, in line with rising domestic consumption. The study of tea commodity chains in India and Thailand seeks to provide a deeper understanding of the components and relationships at each stage of the chain. This study integrates gender role theory and the concept of labor transformation to analyze and compare the roles of women workers in the tea

industries of both countries. The research is based on document analysis and interviews with stakeholders in Assam, India, and Chiang Rai, Thailand. Findings indicate that the structure of the tea commodity chain in India differs significantly from that in Thailand. In India, tea is sold through a centralized auction system where producers do not interact directly with buyers. In contrast, Thailand lacks such a system, allowing producers to market their products directly to consumers or buyers. These differences in market structure influence the roles of women in each context. In India, women primarily serve as tea leaf pickers and hold limited economic roles. In Thailand, however, women not only work on tea plantations but also participate in marketing activities. However, social practices have defined domestic roles as women's primary responsibility in both India and Thailand.

Keywords: Thai women workers, Indian women workers, Tea production, Commodity chains

1. บทนำ

ในช่วงปี ค.ศ. 1786 พันธุ์ชาถูกนำมาทดลองปลูกในอินเดียครั้งแรก ยุคอาณานิคมโดยนักพฤกษศาสตร์นำพันธุ์จากจีนเข้ามา ขณะนั้นบริษัท East India มีความต้องการอย่างมากในการหาแหล่งผลิตชาที่ใหม่ เพื่อไม่ให้จีนผูกขาดสินค้าชาในตลาด (Chatterjee, 2001) อังกฤษจึงพยายามอย่างสูงในการทดลองปลูกชาในหลายพื้นที่ของจักรวรรดิแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ กระทั่งในช่วงทศวรรษ 1820 มีนักเดินทางชาวอังกฤษที่เดินทางเข้าไปสำรวจในป่าบริเวณอัสสัมตอนเหนือ และได้ค้นพบพันธุ์ชาในพื้นที่ป่า ในปี ค.ศ.1823 อดีตผู้ว่าการรัฐเบงกอลซึ่ง

ครอบคลุมพื้นที่ของอัสสัมในปัจจุบันได้ผันตัวเองมาทำการค้าหลังจากหมดวาระในตำแหน่งแล้ว โดยทำข้อตกลงกับผู้ปกครองท้องถิ่นในการเพาะปลูกชาที่อัสสัมตอนบน (Sharma, 2009)

ปัจจุบันนี้ อินเดียมีส่วนการผลิตชารายใหญ่เป็นอันดับ 2 ของโลก (The Sentinel, 2021) ซึ่งรัฐอัสสัมเป็นพื้นที่ที่มีการเพาะปลูกชามากที่สุดของอินเดีย ซึ่งมากกว่า 50% ของการผลิตชาทั้งหมดในอินเดีย (Goswami, 2006) โดยกระบวนการผลิตชาขึ้นนั้น จะเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนของการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว ใบชา และการนำใบชาสดมาผ่านกรรมวิธีแปรรูปเพื่อเป็นสินค้าที่สามารถบริโภคในรูปแบบของเครื่องดื่มได้ แรงงานในภาคการผลิตของสินค้าชาในแต่ละส่วนจึงมีทักษะการทำงานที่แตกต่างกันไป ในขณะที่ ธุรกิจสินค้าชาขึ้นนั้นมักจะใช้ภาพของผู้หญิงในสวนชาเพื่อสื่อสารการตลาดตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากผู้หญิงถูกผลักดันเข้าสู่แรงงานในอุตสาหกรรมชาตั้งแต่สมัยอาณานิคม ซึ่งไม่ใช่คนท้องถิ่นในรัฐอัสสัมแต่เป็นแรงงานที่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่น ๆ ของอินเดีย เช่น โอริสสา เบงกอลตะวันตก และมัลยาประเทศ (Sarmah, 2020)

ในปัจจุบัน ผู้หญิงยังคงเป็นแรงงานที่สำคัญในไร่ชาของอินเดีย โดยเฉพาะการเก็บใบชา ผู้หญิงและเด็กจะถูกเกณฑ์เข้าสู่ระบบแรงงานตั้งแต่ยุคอาณานิคม เพราะความต้องการแรงงานจำนวนมาก ซึ่งเจ้าของกิจการชาในยุคนั้นจะไม่อนุญาตให้คนงานออกนอกพื้นที่กิจการของตนเองเสมือนทาสติดที่ดิน กลุ่มคนเหล่านี้ถูกเรียกว่าเป็นกลุ่ม tea tribe หรือชนเผ่าในไร่ชา (Saha, 2021) ปัจจุบันลูกหลานที่เกิดและเติบโตขึ้นมาก็จะเป็นแรงงานในกิจการชาต่อไป แรงงานเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และมากกว่าครึ่งของคนงานในไร่ชาเป็นผู้หญิงเก็บใบชา ในขณะที่ผู้ชายจะมีหน้าที่อยู่ในส่วนของโรงงาน การขนส่งปุ๋ยและการตัดแต่งต้นชา (Uthai, 2024, p. 214)

รัฐอัสสัมมีความหลากหลายและการผสมผสานของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม หลังยุคอาณานิคม มีความพยายามในการต่อสู้ดิ้นรนในเชิงอัตลักษณ์

ของกลุ่มชนเผ่าไร้ชา (tea tribe) ที่กลายเป็นประเด็นทางการเมืองและทางสังคมที่สำคัญในรัฐอัสสัม เนื่องจากมีประชากรกว่า 5 ล้านคนในรัฐอัสสัม ถือเป็นกลุ่มคนท้องถิ่น แต่ไม่จัดอยู่ในกลุ่มชนเผ่าดั้งเดิม (Sharma, 2018) กลุ่มชนเผ่าไร้ชาได้เรียกร้องนโยบายการขึ้นค่าแรงมาโดยตลอด กระทั่งปี 2017 รัฐบาลอัสสัมมีการกำหนดค่าแรงขั้นต่ำของแรงงานในกิจการชา ซึ่งคณะกรรมการที่ดูแลรับผิดชอบได้เสนอค่าจ้างที่เหมาะสมคือ 351 รูปี (155 บาท) ต่อวัน ขณะที่รัฐบาลประกาศที่ 167 รูปี (75 บาท) ต่อวัน (Saha, 2021) ถือเป็นอัตราที่ต่ำกว่าค่าจ้างรายวันในการทำงานประเภทอื่นในรัฐอัสสัม โดยจะอยู่ที่ 400 – 500 รูปีในปัจจุบัน (Guwahati dealer, Interview, December 6, 2023)

ส่วนที่จังหวัดเชียงราย ถือเป็นแหล่งเพาะปลูกชาปริมาณมากที่สุดในประเทศไทย มีเนื้อที่ประมาณ 85,000 ไร่ จากพื้นที่การปลูกชาทั้งหมดในประเทศไทยประมาณ 150,000 ไร่ (ThaiPBS, 2020) สามารถพบพันธุ์ชาอัสสัมขึ้นในเขตป่าพื้นที่สูงหลายแห่ง ซึ่งคนท้องถิ่นได้นำมาผลิตเป็นเมี่ยงหรือชาหมักตามวิถีการกินของชาวล้านนามาตั้งแต่อดีต ในปัจจุบัน มีกิจการชาขนาดใหญ่ในหลายพื้นที่ของจังหวัดเชียงราย ได้ขยายการเพาะปลูกชาเพื่อผลิตสินค้าแปรรูปที่มีความหลากหลาย เช่น ชาเขียวและชาอู่หลง โดยมีการนำพันธุ์ชาจีนเข้ามาเพาะปลูกร่วมกับพันธุ์ชาอัสสัมที่เป็นพืชท้องถิ่น แรงงานส่วนใหญ่ที่ทำหน้าที่เก็บใบชาในไรชาเป็นแรงงานผู้หญิงเช่นกัน แรงงานผู้หญิงจึงเป็นกลุ่มหลักในขั้นตอนของการเก็บเกี่ยวผลผลิตในไรชาทั้งในอินเดียและประเทศไทย

บทความนี้เป็นการศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ในห่วงโซ่มูลค่าชาว่ามีส่วนในการกำหนดบทบาทการทำงานของผู้หญิงอย่างไร โดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของการผลิตสินค้าจากห่วงโซ่มูลค่าระดับโลกที่มีผลต่อบทบาทของผู้หญิงในการเป็นแรงงานในระบบการผลิตสินค้าที่เชื่อมโยงกับตลาดโลก โดยมีพื้นที่ตัวอย่างที่รัฐอัสสัมประเทศอินเดีย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการผลิตชามากที่สุดของอินเดียและมีสัดส่วนแรงงานหญิงสูงมากอยู่ในอุตสาหกรรมชา รวมทั้ง

ทำการศึกษาเปรียบเทียบกับภาคการผลิตในจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกมากที่สุดในประเทศไทย แต่ยังไม่มีการศึกษาแรงงานผู้หญิงในภาคการผลิตของไทยโดยเฉพาะ แม้ว่าประเทศไทยจะมีสัดส่วนตลาดขนาดเล็ก แต่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นตามสัดส่วนการบริโภคอย่างต่อเนื่อง

การศึกษาได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการผลิตในอินเดียและประเทศไทย และด้านบทบาทของผู้หญิงในอุตสาหกรรมชา นอกจากนี้ ยังได้รวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2565 - มีนาคม 2567 จากพื้นที่ตัวอย่างในการศึกษาเปรียบเทียบ 2 พื้นที่ ทั้งสังเกตุการณ์และสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการชาในรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย ได้แก่ เจ้าของกิจการ 1 ราย ผู้จัดการส่วนการผลิตรัฐอัสสัม 1 ราย เจ้าของไร่ชาขนาดเล็ก 2 ราย พนักงานบริษัทนายหน้า 1 ราย ตัวแทนรับซื้อผ่านระบบการประมูล 2 ราย แรงงานผู้หญิงในรัฐอัสสัม 10 ราย และจังหวัดเชียงราย ประเทศไทย ได้แก่ เจ้าของกิจการชาในจังหวัดเชียงราย 2 ราย หัวหน้าส่วนการตลาดในเชียงราย 1 ราย เกษตรกรรายย่อยหญิง 1 ราย แรงงานผู้หญิงเชียงราย 8 ราย

2. ทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดห่วงโซ่อุปทาน (Commodity chain) ในงานของ Gereffi (1996) ที่ศึกษาการสร้างห่วงโซ่อุปทานเชื่อมโยงระหว่างตัวแสดงในกระบวนการที่เกี่ยวข้อง มีลักษณะที่เป็นช่วงชั้นและความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ห่วงโซ่อุปทานถูกบูรณาการเข้ากับการค้าระหว่างประเทศที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างทุน แรงงาน และรัฐ ซึ่งมีนัยยะต่อกระบวนการผลิตถึงผู้บริโภคที่เป็นปัจเจกเกี่ยวข้องกับห่วงโซ่อุปทานที่เป็นการสร้างเครือข่ายในกระบวนการด้านแรงงานและการผลิตที่ผลลัพธ์สุดท้ายของกระบวนการคือสินค้าสำเร็จ (Bair, 2005) การทำงานของห่วงโซ่อุปทานระดับโลกจึงเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างบริษัท

ผู้ผลิต ผู้จัดหา และผู้รับเหมาตามสัญญาในอุตสาหกรรมระดับโลกไปสู่ตลาดระหว่างประเทศ

แนวคิดบทบาททางเพศสภาวะ ในงานของ Lawson (2007) กล่าวถึงเพศสภาวะในบริบททางสังคมและการเมืองที่มักจะมีเกี่ยวข้องกับรูปแบบของการปลดปล่อย ซึ่งความเป็นจริงทางสังคมตามกรอบโครงสร้าง มีความเชื่อมโยงมากกว่าเพียงเรื่องของพฤติกรรมมนุษย์ เพศสภาวะจึงเป็นเรื่องของตำแหน่ง และความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย บทบาททางเพศสภาวะ (gender role) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ที่มีทั้งบทบาททั้งทางการและไม่เป็นทางการตามตำแหน่งทางสังคม ความแตกต่างทางชีววิทยาและหว่างผู้ชายกับผู้หญิง นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดบทบาทของผู้คนแตกต่างกันไป ซึ่งขึ้นอยู่กับค่านิยม ความเชื่อและสิ่งแวดล้อมด้วย (Backstones, 2003) แต่ละคนจะมีตำแหน่งทางสังคมที่มากมายและแตกต่างกันออกไป ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างทางเพศสภาพเท่านั้น บทบาททางเพศสภาวะ จึงขึ้นอยู่กับกระบวนการให้ความหมายในการกำหนดตำแหน่งทางสังคมที่มีบริบทโครงสร้างสังคมแตกต่างกัน และสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของพื้นที่และเวลา

ในแนวคิดการปรับเปลี่ยนแรงงานสตรี (feminization of labor) นั้น Hossain et al. (2013) กล่าวถึงการที่ผู้หญิงถูกผลักดันให้เข้าไปมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานในระบบทุนนิยม ซึ่งมีลักษณะที่ถูกอ้างถึงใน 2 รูปแบบอย่างแรกเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมของแรงงานผู้หญิงที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในภาคอุตสาหกรรม และอีกรูปแบบหนึ่งคือการอธิบายการเพิ่มขึ้นของแรงงานผู้หญิงแบบยืดหยุ่นในลักษณะงานที่ไม่ได้เป็นการจ้างงานแบบทางการ หรือไม่ใช่งานประจำ โดยผู้หญิงประมาณ 27 ล้านคนที่ทำงานในภาคการส่งออกทั่วโลกทำงานในรูปแบบการจ้างงานที่ไม่เป็นทางการ (Akorsu, 2016) จากงานของ Leetrakun & Perpoomwiwat (2016) พบว่าผู้หญิงทำงานในระบบเพิ่มมากขึ้นทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท โดยในเมืองผู้หญิงทำงานในระบบเพิ่มขึ้น

มากกว่าในชนบท แนวคิดบทบาททางเพศภาวะและการปรับเปลี่ยนแรงงานสตรีสามารถวิเคราะห์ตำแหน่งของแรงงานผู้หญิงในห่วงโซ่มูลค่า ซึ่งมีแรงงานผู้หญิงจำนวนมากทำงานในภาคการผลิตสินค้า

2.2 ผู้หญิงกับการผลิตฯ

ยุคอาณานิคมที่อังกฤษเข้ามามีครอบครองพื้นที่ในภูมิภาคเอเชียใต้ โฆษณาชาลิปันในศตวรรษที่ 19 ได้ประกาศด้วยความภูมิใจต่อชัยชนะจากการขายชาในปริมาณมากที่สุด ในงาน British Second World War Fair ที่เมืองซิดนีย์ ที่เป็นภาพไร้ชาของตนเองโดยมีภาพเงาเข้มของผู้หญิงกำลังนำใบชาในตะกร้ามาให้หัวหน้างานซึ่งน้ำหนัก (Chatterjee, 2001) ที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาเป็นแรงงานในระบบทุนนิยมของผู้หญิง

ในศรีลังกา คนงานเก็บใบชามาจากอินเดียตอนใต้ในยุคอาณานิคม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาว Tamil Nadu แรงงานในไร่ชาไม่มีสภาพความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ในไร่ชาอันห่างไกล หลังศรีลังกาประกาศอิสรภาพในปี ค.ศ.1948 พวกเขาก็ยังคงทำงานอยู่ในภาคการผลิตฯ ซึ่งมีการขูดรีดและการใช้แรงงานเด็ก ผู้หญิงส่วนใหญ่ทำหน้าที่เก็บใบชา ซึ่งสถานภาพของผู้หญิงในไร่ชาถูกเพิกเฉย ผู้หญิงมีภาระหน้าที่หลายอย่างที่มาจากการกดขี่โดยโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมที่มีรากฐานจากระบบปิตาธิปไตย (Ilyas, 2014) ส่วนประเทศแคเมอรูน งานของ Konings (2012) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในการทำงานเพาะปลูกและการดูแลอาหารในครัวเรือน เมื่อระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเข้ามาเพื่อดึงให้ผู้หญิงออกไปเป็นแรงงานในระบบ กลับถูกต่อต้านจากผู้ชาย เพราะจะไม่มีผู้หญิงทำหน้าที่ดูแลการผลิตอาหารในครัวเรือน ในขณะที่มีผู้หญิงจำนวนมากเข้าไปอยู่ในระบบแรงงานในกิจการฯ เนื่องจาก มีงานในระบบไม่ก้ำกั๊วที่ให้ผู้หญิงเข้าไปเป็นแรงงาน และพวกเขาสามารถหลีกเลี่ยงจากการทำงานที่ถูกควบคุมอย่างหนักในระบบปิตาธิปไตยของชุมชน

ในอินเดีย แรงงานในภาคการผลิตขนาดใหญ่เป็นผู้หญิงทำงานในส่วนที่เรียกว่า การตัดใบชา ในขณะที่คนงานชายได้รับการว่าจ้างให้ตัดแต่งกิ่ง ฉีดพ่นสารกำจัดศัตรูพืช และขนของหนัก เนื่องจากผู้หญิงถูกมองว่ามีความสามารถมากกว่าในการเก็บใบชาที่มีคุณภาพ ในอดีต ผู้หญิงถูกมองว่ามีบทบาทสำคัญในการเพิ่มจำนวนแรงงานในไร่ชา (BASIC, 2019) ชาว Adivasi คือกลุ่มแรงงานที่นำเข้ามาจากเบงกอล บิฮาร์ และโอริสสาในอุตสาหกรรมชาช่วงปี ค.ศ. 1860 ถึง 1940 เพื่อมาเป็นแรงงานภาคการผลิตในพื้นที่รัฐอัสสัมปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและเด็ก กลุ่มชาว Adivasi ในพื้นที่เดิมได้รับสถานะชนเผ่าตามกฎหมาย แต่ไม่ใช่ที่รัฐอัสสัม ดังนั้น พวกเขาจึงไม่มีสิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินรวมถึงสวัสดิการพื้นฐานในรัฐอัสสัมด้วย (Behal, 2016)

บทบาทผู้หญิงในห่วงโซ่มูลค่าชาจึงยังคงถูกจำกัดอยู่ในระดับล่างเป็นการทำงานที่ใช้ทักษะต่ำ มีค่าแรงต่ำและสภาพความเป็นอยู่ที่แย่ โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมที่มีอยู่ยังทำให้ผู้หญิงไม่สามารถแสดงศักยภาพได้อย่างเต็มที่ ทำให้การเลื่อนสู่การทำงานในระดับสูงภายในห่วงโซ่มูลค่าชาของผู้หญิงเป็นไปได้ยากมาก

2.3 อุตสาหกรรมชาในอินเดียและประเทศไทย

ในยุคอาณานิคม แรงงานในกิจการชาขนาดใหญ่ในอัสสัมถูกนำมาจากพื้นที่อื่นของอินเดียมาในรูปแบบของทาสติดที่ดิน ที่ไม่สามารถเดินทางออกนอกบริเวณกิจการชาได้เลย นำไปสู่ความต้องการเปลี่ยนแปลงของคนท้องถิ่น หลังจากการประกาศอิสรภาพของอินเดีย อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันระบบการผลิตและระบบทางสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปแบบที่นายทุนเจ้าของกิจการรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรรายย่อยสู่อุตสาหกรรมการผลิตมากขึ้น ทว่าเกษตรกรรายย่อยยังคงไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตของตนเองได้ เนื่องจากบริษัทขนาดใหญ่มีทางเลือกในการหาผลผลิตใบชาจากรายย่อยกว่า 60,000 แห่ง

ในรัฐอัสสัม รวมทั้งในแถบตะวันออกของรัฐอัสสัม ยังพบว่ามีความเข้มแข็งงานผู้หญิงอยู่ในกระบวนการผลิตชาในกิจการขนาดใหญ่สูงมาก (Das & Mishra, 2018)

ปัจจุบัน การผลิตชาที่อินเดียรองรับตลาดการบริโภคภายในประเทศเป็นหลัก โดยแรงงานที่อยู่ในอุตสาหกรรมการผลิตชาทั้งในลักษณะการจ้างงานประจำและการจ้างแบบชั่วคราวมีมากกว่า 2.4 ล้านคน (Sarma, 2019) ซึ่งทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียมีรัฐอัสสัมเป็นพื้นที่สำคัญของการผลิตชาสู่ตลาดมีความเข้มแข็งงานผู้หญิงในส่วนของการผลิตมากกว่า 51% จากจำนวนแรงงานทั้งหมดประมาณ 9 แสนคน ถือเป็นภาคอุตสาหกรรมที่มีความเข้มแข็งงานผู้หญิงมากที่สุดโดยจะอยู่ในส่วนของการเก็บใบชาเป็นหลัก (Deshpande, 2022)

ส่วนจังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย มีพื้นที่ปลูกชามากที่สุดในประเทศไทย ประมาณ 13,600 เฮกตาร์ (ThaiPBS, 2020) สามารถพบต้นชาตามป่าเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย ในอดีต ชาวบ้านใช้ใบชาเป็นอาหาร เช่น “เมี่ยง” ใบชาหมักจากพันธุ์ชาอัสสัมในป่า (Tea and Coffee Institute, n.d.) โรงชาในเชียงรายเริ่มต้นจากแปลงทดลอง ก่อนที่ผู้ประกอบการชาวไทยเชื้อสายจีนจะขยายกิจการโดยนำเข้าและเพาะพันธุ์ต้นชาจากไต้หวัน (Pongchababnapa, 2015) ปัจจุบันเชียงรายเป็นพื้นที่เพาะปลูกชาอัสสัมพื้นเมืองและชาจีนขนาดใหญ่

อุตสาหกรรมชาในประเทศไทยเป็นการซื้อขายโดยเอกชนที่มีกิจการผู้ผลิตเป็นผู้หาตลาดทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งกำหนดรูปแบบของสินค้าเพื่อการขายแบบขายส่งและขายปลีก ส่วนการผลิตชาของไต้หวัน มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากความต้องการของตลาดในประเทศที่มากขึ้น ในขณะที่แรงงานในไร่ชาขาดแคลน โดยเฉพาะการเก็บใบชาต้องการแรงงานจำนวนมาก (Department of Trade Negotiation, 2023)

ประเด็นที่น่าสนใจระหว่างอุตสาหกรรมชาของทั้งสองประเทศคือ แรงงานหญิงในอินเดียจะเป็นแรงงานที่อยู่ในความควบคุมของเจ้าของกิจการผู้ผลิตชา

ทั้งในชีวิตการทำงานและนอกเวลาทำงาน เนื่องจากคนงานเหล่านั้นต้องพักอาศัยในพื้นที่ของเจ้าของกิจการ ในขณะที่การจ้างงานเพื่อเก็บใบชาของกิจการในไทยจะจ้างในลักษณะการจ้างเหมาหรือการจ้างงานชั่วคราว เมื่อส่งมอบใบชาให้แก่เจ้าของกิจการก็ถือเป็นอันเสร็จสิ้น เจ้าของกิจการจึงไม่สามารถควบคุมจำนวนแรงงานได้ตามที่ต้องการ ผู้หญิงที่ทำงานเก็บใบชาอาจมีทางเลือกอื่นที่สามารถหารายได้ที่มากกว่าการเก็บใบชาได้

3. ห่วงโซ่สินค้าระดับโลกในอุตสาหกรรมชา

เมื่อกล่าวถึงรูปแบบของห่วงโซ่สินค้าจะประกอบไปด้วยส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการตลาด โดยในห่วงโซ่อุปทาน (supply chain) จะประกอบไปด้วยหน่วยที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตที่เริ่มจากการหาวัตถุดิบไปจนถึงการกระจายสินค้าถึงลูกค้า ซึ่งเมื่อผลิตภัณฑ์ถูกสร้างให้กลายเป็นสินค้า (commodity) การสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์เป็นไปเพื่อการแข่งขันทางการตลาด โดยแต่ละหน่วยของห่วงโซ่จะมีความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน (Bair, 2005) นำมาซึ่งอำนาจในการควบคุมห่วงโซ่ในแต่ละอุตสาหกรรมที่แตกต่างกัน เช่นในอุตสาหกรรมยานยนต์ บริษัทยานยนต์ข้ามชาติขนาดใหญ่จะสามารถควบคุมห่วงโซ่การผลิตในการกำหนดวัตถุดิบ การพัฒนาเทคโนโลยี ขั้นตอนการผลิต ไปจนถึงการกำหนดราคาและรูปแบบการกระจายสินค้าในตลาดต่าง ๆ ทั่วโลก ในขณะที่อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกาย ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีการพัฒนาเทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิต สามารถใช้แรงงานทักษะต่ำจากทั่วทุกมุมโลกมาทำงานแทนกัน อำนาจการควบคุมในห่วงโซ่สินค้าเครื่องแต่งกายจึงไม่ได้อยู่กับบริษัทผู้ผลิต แต่บริษัทผู้สร้างแบรนด์สินค้าบริษัทค้าปลีก หน่วยของการทำการตลาดเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก (Gereffi, 1999) ดังนั้น เศรษฐกิจโลกไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของयरระดับการค้าสู่เวทีระหว่างประเทศเท่านั้น แต่รวมไปถึงการจัดระเบียบตำแหน่งแห่งที่ของตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกันเป็นห่วงโซ่ที่มีอำนาจความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันไปด้วย

3.1 ห่วงโซ่สินค้าชาของอินเดีย

อุตสาหกรรมการผลิตชาเป็นส่วนหนึ่งในอุตสาหกรรมอาหาร ห่วงโซ่สินค้าของอุตสาหกรรมชาสามารถจัดอยู่ในลักษณะเดียวกับอุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายที่มีบริษัทอาหารข้ามชาติผู้สร้างแบรนด์สินค้าและทำการตลาดเป็นผู้ควบคุมหลัก ในห่วงโซ่ ผู้ผลิตชาทั่วโลกต้องแข่งขันกันเพื่อให้ได้รับข้อเสนอจากบริษัทข้ามชาติผู้ครองตลาดโลก ในปี ค.ศ. 2010 อินเดียเป็นผู้ผลิตสินค้าชาเป็นอันดับ 2 ของโลกรองจากจีน ในขณะที่ผลผลิตเพื่อการส่งออกเป็นลำดับที่ 4 ของโลกรองจากเคนยา จีน และศรีลังกา (Grossman, 2011) การผลิตชาที่อินเดียจึงรองรับตลาดการบริโภคภายในประเทศเป็นหลัก โดยแรงงานในอุตสาหกรรมชาเฉพาะส่วนของการผลิตทั้งในลักษณะการจ้างงานประจำและการจ้างแบบชั่วคราวมีมากกว่า 2.4 ล้านคน (Sarma, 2019) ซึ่งทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย มีรัฐอัสสัมเป็นพื้นที่สำคัญของการผลิตชาสู่ตลาด มีแรงงานหญิงที่อยู่ในส่วนของการผลิตชา มากกว่า 51% จากจำนวนแรงงานทั้งหมดประมาณ 9 แสนคน ถือเป็นภาคอุตสาหกรรมที่มีแรงงานหญิงอยู่มากที่สุด จะอยู่ในส่วนของการเก็บใบชาเป็นหลัก (Deshpande, 2022) โดยที่ยังมีตัวแสดงอีกมากมายในอุตสาหกรรมชาของอินเดีย

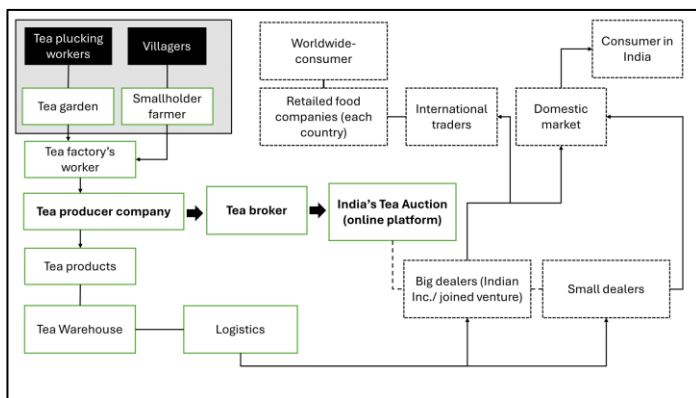

Figure 1 ห่วงโซ่สินค้าชาในอุตสาหกรรมชา เขตรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย

จากรูปภาพที่ 1 ส่วนแรกสุดของห่วงโซ่คือการจัดหาวัตถุดิบ โดยที่
กิจการของผู้ผลิตจะมีพื้นที่ส่วนของการเพาะปลูกชาในพื้นที่ของกิจการ มีการจ้าง
แรงงานเข้ามาทำงานในส่วนของการเก็บใบชา ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่เกิดและ
เติบโตในพื้นที่ของกิจการชาที่ถูกเรียกว่า ชนเผ่าไร้ชา (tea tribe) มีทั้งหญิงและ
ชาย แต่แรงงานหญิงจะถูกจัดอยู่ในส่วนของการเก็บใบชา “เราเรียนรู้การเก็บใบชา
จากคนรุ่นก่อน ไม่มีการอบรมอะไรจากกิจการชาที่นี่” (27 year-old female
worker, Interview, August 1, 2023) ผู้หญิงที่เก็บใบชากล่าวถึงหน้าที่ของตน
ส่วนแรงงานชายในไร่ชาจะทำงานฉีดพ่นสารกำจัดศัตรูพืชและการตัดแต่งต้นชา
(Tea estate’s manager, Interview, July 30, 2023) นอกจากนั้น กิจการของ
ผู้ผลิตยังรับซื้อใบชาสดจากเกษตรกรรายย่อยในชุมชนใกล้เคียง ซึ่งในส่วนของ
การเก็บใบชาในพื้นที่เพาะปลูกนั้น เกษตรกรรายย่อยจะจ้างผู้หญิงในหมู่บ้าน
มาทำงานในส่วนของการเก็บใบชา จากนั้นเกษตรกรจะรวบรวมใบชาสดที่เก็บได้
แต่ละวันจัดส่งให้กิจการผู้ผลิตชา (Small tea grower, Interview, August 2, 2023)

เมื่อใบชาสดถูกรวบรวมเข้าสู่โรงงานของผู้ผลิต กระบวนการแปรรูป
จะเริ่มขึ้น โดยจะมีการผลิตชาเป็น 2 รูปแบบหลักคือ แบบ CTC (crush-tear-
curl) เป็นการผลิตชาดำโดยนำเข้าเครื่องเพื่อบด-ฉีก-ม้วนงอ เป็นการผลิตให้ได้
ปริมาณมากในเวลาที่รวดเร็ว และแบบ Orthodox หรือการผลิตเป็นชาใบ นำใบ
ชาที่เก็บได้ไปผึ่งแห้ง จากนั้นนำไปหมนวดให้เกิดการออกซิเดนต์และอบร้อนให้
เป็นใบชาแห้ง ซึ่งกระบวนการแปรรูปใบชาให้เป็นผลิตภัณฑ์ทั้ง 2 แบบจะต้องทำให้
เสร็จสิ้นวันต่อวัน จึงต้องมีการทำงานในช่วงกลางคืน ซึ่งแรงงานในโรงงานจะเป็น
แรงงานผู้ชาย และจะนำไปสู่ขั้นตอนการทดสอบรสชาติของการผลิต ในส่วนที่
แยกเป็นถุงขนาดใหญ่และเขียนเลขที่กำกับไว้ ซึ่งจะมีการนำตัวอย่างชาแต่ละถุง
นำไปชงและทดสอบในรูปแบบที่ขังดื่มเฉพาะน้ำชาและชงแบบใส่นม ผู้จัดการ
โรงงานจะต้องทดสอบรสชาติของชาที่ผลิตทุกวันทุกถุง ถ้ารสชาติไม่ผ่านมาตรฐาน
ชาถุงนั้นจะไม่สามารถนำไปขายได้ (Tea estate’s manager, Interview, July 30, 2023)

หลังจากวัตถุดิบถูกนำมาแปรรูปเป็นสินค้าสำหรับซื้อขายในตลาดแล้ว กิจกรรมผู้ผลิตจะต้องติดต่อกับนายหน้าขายชาเพื่อจัดการประสานนำรายงานข้อมูลราคาสินค้าและตัวอย่างไปให้กับตัวแทนผู้ซื้อผู้ขาย (dealer) ที่จะทำการซื้อผ่านระบบ e-auction หรือการประมูลชาออนไลน์ของอินเดีย จัดขึ้นสัปดาห์ละ 3 วัน วันอังคารเป็นการประมูลชา Orthodox วันพุธและพฤหัสบดีเป็นการประมูลชา CTC (Guwahati dealer, Interview, December 6, 2023) การทำงานของนายหน้าขายชาจะเป็นการจัดตั้งในรูปแบบของบริษัทที่ได้รับการจดทะเบียน และผ่านคณะกรรมการชาอินเดียของรัฐอัสสัม ไม่สามารถทำงานเป็นตัวแทนอิสระ โดยกิจกรรมผู้ผลิตจะจ่าย 1% ของราคาที่ยขายได้ให้กับบริษัทนายหน้า ในขณะที่เดียวกัน กิจกรรมผู้ผลิตจะต้องนำผลผลิตของตนมาเก็บไว้ที่โกดังในเมืองที่เป็นศูนย์กลางกระจายสินค้า (ในกรณีรัฐอัสสัมจะมี 2 แห่ง เมืองกัวฮาตีและเมืองกัลกัตตา) โดยผู้ผลิตเป็นผู้รับผิดชอบค่าเช่าโกดังเพื่อเก็บสินค้ารอการขาย (Tea broker, Interview, December 7, 2023)

จะเห็นได้ว่า ในอุตสาหกรรมชาของอินเดีย กิจกรรมของผู้ผลิตสินค้าและผู้ซื้อสินค้าไม่ได้ติดต่อกันโดยตรง บริษัทนายหน้ากลายเป็นตัวแสดงสำคัญที่นำผลผลิตตัวอย่างและข้อมูลราคาสินค้าจัดส่งให้ตัวแทนซื้อขายเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการประมูล ซึ่งปัจจุบันอินเดียได้เปลี่ยนรูปแบบการประมูลมาเป็นแบบออนไลน์ทั้งหมด จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ซึ่งส่งผลต่อตัวแทนซื้อขายให้ได้รับความสะดวกและมีความโปร่งใสมากขึ้น โดยผู้ที่เข้าร่วมประมูลจะเป็นกิจกรรมในอินเดียเอง ไม่มีบริษัทต่างชาติ แต่จะมีตัวแทนบางแห่งที่มาในรูปแบบของกิจกรรมการค้าร่วมกับบริษัทต่างชาติ (Guwahati tea dealer, Interview, December 6, 2023) การส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศจึงเป็นการจัดการของตัวแทนซื้อขายซึ่งเป็นผู้ประมูลสินค้ากับบริษัทต่างชาติ ไม่ได้มาจากการหาตลาดของกิจกรรมผู้ผลิตชา ในตลาดสินค้าชาระดับโลกจะเป็นการซื้อขายผ่านการประมูลร้อยละ 70 และร้อยละ 30 เป็นการขายโดยเอกชน (Grossman, 2011)

3.2. ห่วงโซ่สินค้าชาในประเทศไทย

ขณะที่อุตสาหกรรมชาในประเทศไทยเป็นการซื้อขายโดยเอกชน ที่มีกิจการผู้ผลิตเป็นผู้หาตลาดทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งกำหนดรูปแบบของสินค้า เพื่อการขายแบบขายส่งและขายปลีก ส่วนการผลิตชาของไทยนั้น มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากความต้องการของตลาดในประเทศที่มากขึ้น ในขณะที่แรงงานในไร่ชาขาดแคลน โดยเฉพาะการเก็บใบชาต้องการแรงงานจำนวนมาก (Department of Trade Negotiation, 2023) แต่ในชุมชนบริเวณพื้นที่เพาะปลูกชา มีการอพยพออกนอกพื้นที่ของแรงงานทั้งชายและหญิงเพื่อไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมอื่น ๆ และในต่างประเทศ เช่น เกาหลีใต้และอิสราเอล เพราะมีรายได้ดีกว่า ซึ่งผู้ขยามีโอกาสได้งานในต่างประเทศมากกว่า (Mae Fa Luang female worker, Interview, March 13, 2024)

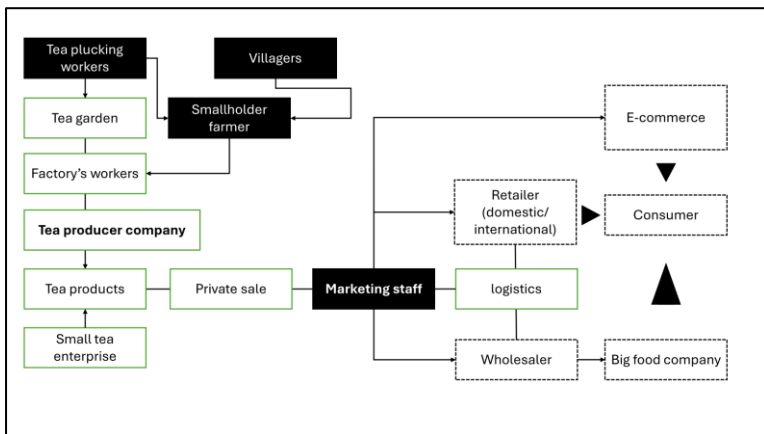

Figure 2 ห่วงโซ่สินค้าชาในอุตสาหกรรมชา จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย

จากรูปภาพที่ 2 แสดงห่วงโซ่สินค้าชาในจังหวัดเชียงราย โดยขั้นตอนแรกเริ่มจากส่วนของวัตถุดิบ ซึ่งกิจการผู้ผลิตจะมีพื้นที่เพาะปลูกชาของตนเอง

รวมทั้งมีการรับซื้อใบชาสดจากผลผลิตของเกษตรกรรายย่อยชุมชนใกล้เคียง แรงงานที่ทำหน้าที่เก็บใบชาให้กับกิจการชาส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง โดยมีทั้งส่วนที่เป็นคนในชุมชนและส่วนที่เป็นแรงงานอพยพจากทางชายแดน ซึ่งคนเก็บใบชาจะเป็นแรงงานอิสระไม่ได้เป็นลูกจ้างของกิจการผู้ผลิตแห่งใดแห่งหนึ่ง คนเก็บใบชาจะได้ค่าจ้างในรูปแบบของน้ำหนักใบชาที่เก็บได้ในแต่ละวัน (Mae Suai tea entrepreneur, Interview, May 13, 2022) ซึ่งรูปแบบการจ้างงานจะเป็นแบบเดียวกับการเก็บชาในพื้นที่ของเกษตรกรรายย่อย ดังนั้น คนที่เก็บได้มากกว่า ก็จะได้ค่าจ้างต่อวันที่มากกว่าเช่นกัน ผู้หญิงจะสามารถเก็บใบชาในแต่ละวันได้ในปริมาณที่มากกว่า เนื่องจาก “ก้านชาจะเหนียวดึงออกยาก ต้องใช้เล็บช่วย หรือบางคนจะใช้มีดเล็บ แต่ผู้ชายจะใช้ไม่เป็น” (Mai Suai female worker, Interview, October 20, 2022) จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีผู้หญิงทำงานเก็บใบชาสดมากกว่า ผู้ชายจึงเลือกจะไปทำงานอื่น เช่น ขับรถส่งของ ตัดหญ้า ที่ได้ค่าแรงแบบเหมารายวันที่มากกว่าเก็บใบชา (Mae Fa Luang female worker, Interview, March 13, 2024)

ในส่วนของเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่เพาะปลูกชาเป็นของตนเองนั้น จะมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่เป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน มีหน้าที่เก็บใบชาสดในไร่ชาและรวบรวมผลผลิตกันเองเพื่อนำไปขายให้กับกิจการผู้ผลิต (Female tea grower, Interview, September 10, 2022) จากนั้นใบชาสดจะถูกนำเข้าสู่กระบวนการแปรรูปในโรงงาน เมื่อกิจการผู้ผลิตรวบรวมใบชามาจากคนงานที่รับจ้างเก็บใบชาและเกษตรกรรายย่อยที่นำผลผลิตมาขาย ก็จะทำการตรวจสอบใบชาก่อนนำไปชั่งน้ำหนักและจ่ายค่าตอบแทน โดยอัตราต่อกิโลกรัมที่รับซื้อจากเกษตรกรรายย่อยจะมากกว่าอัตราค่าจ้างคนงานเก็บใบชาในไร่ชาตนเองเล็กน้อย หลังจากนั้นใบชาสดจะนำไปผึ่งแห้ง ก่อนที่จะนำไปอบแห้งโดยเครื่องจักรเพื่อรีดความชื้นออกให้หมด รูปแบบการแปรรูปชาในเชิงรายได้เน้นชาใบที่เป็นใบอ่อนและใบแก่ (Mae Suai tea entrepreneur, Interview, May 13, 2022)

เนื่องจากตลาดผู้บริโภคต่างจากอินเดีย รวมทั้งอุตสาหกรรมชาในไทยยังส่งออกในปริมาณที่น้อยมากเมื่อเทียบกับอินเดีย โดยในปี 2564 ไทยมีมูลค่าการส่งออกสินค้าชาประมาณ 20 ล้านดอลลาร์สหรัฐ อันดับที่ 35 ของโลกในขณะที่อินเดียผู้ส่งออกสินค้าชาอันดับ 4 ของโลกมีมูลค่าการส่งออก 751 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (Workman, 2023)

สินค้าชาในประเทศไทยจึงเน้นการผลิตเพื่อรองรับตลาดภายในประเทศ โดยผู้ผลิตแบ่งสินค้าตามรูปแบบการขายคือ การขายส่งและขายปลีก ในการขายส่งกิจการผู้ผลิตจะขายใบชาแบบ OEM คือผลิตตามคำสั่งซื้อจากโรงงานเครื่องดื่มในจำนวนมาก ๆ โดยชาที่ใช้จะเป็นชาใบแก่ มีแบบบดละเอียดและบดหยาบเป็นชาพันธุ์อัสสัมหรือพันธุ์ชาจีน (อู่หลง) บางช่วงเวลากิจการผู้ผลิตมีผลผลิตไม่เพียงพอ ผู้ผลิตก็จะไปหาซื้อใบชาแห้งจากผู้ประกอบกิจการรายย่อยในจังหวัดมาเพิ่ม เพื่อให้ได้ครบตามคำสั่งซื้อ (Wiang Pa Pao tea entrepreneur, Interview, March 6, 2023) ในส่วนของการขายปลีกนั้น ทางกิจการผู้ผลิตได้มีการสร้างแบรนด์ขึ้นมา เพื่อทำการค้าโดยตรงกับผู้บริโภคขายผ่าน e-commerce และการขายสินค้าของตนเองให้กับบริษัทค้าปลีกและร้านอาหาร รวมทั้งตัวแทนซื้อขายจากจีนและไต้หวัน ซึ่งสินค้าในส่วนนี้จะมีการคัดเลือกใบชาเป็นเกรดต่าง ๆ เกรดเองจะเป็นยอดชาคัดยอดอ่อนใช้มือเก็บเท่านั้น (Chumket, et al., 2017) นอกเหนือไปจากการแปรรูปให้เป็นสินค้าตามสายพันธุ์ชาและกรรมวิธีการผลิต เช่น ชาเขียวอัสสัม ชาแดงอัสสัม ชาอู่หลงก้านอ่อน ชาขาว ดังนั้นกิจการผู้ผลิตในจังหวัดเชียงรายจะมีฝ่ายการตลาดเป็นของตนเอง เพื่อติดต่อลูกค้าและหาตลาดใหม่ ๆ ในส่วนนี้ กิจการผู้ผลิตสินค้าชาหลายแห่งจะมีผู้หญิงทำงานในตำแหน่งของการตลาด โดยเป็นเครือญาติกับเจ้าของกิจการเอง ซึ่งแม้ว่าจะอยู่ในส่วนของการตลาด พวกเขาก็กังคังต้องช่วยดูแลในส่วนที่เกี่ยวกับการผลิตเพื่อการค้าปลีก เนื่องจากเป็นการซื้อขายโดยตรงกับผู้บริโภค ขั้นตอนสุดท้ายของการผลิต เช่น การคัดใบชา (สำหรับสินค้าพรีเมียม) การเก็บในห่อฆ่าเชื้อ และ

การบรรจุหีบห่อ (Mae Fa Luang female manager, Interview, March 14, 2024) จะอยู่ในความรับผิดชอบของเครือญาติผู้หญิงที่ทำหน้าที่ส่วนของการตลาด ก่อนกระจายสินค้าไปยังกลุ่มลูกค้าต่าง ๆ

3.3 ความแตกต่างระหว่างห่วงโซ่สินค้าของอินเดียและไทย

เมื่อเปรียบเทียบห่วงโซ่สินค้าอุตสาหกรรมชาของรัฐบาลอินเดีย ประเทศอินเดียนั้นและจังหวัดเชียงราย ประเทศไทยแล้ว จะพบความแตกต่างกันในหลายมิติ โดยจากโครงสร้างของห่วงโซ่สินค้า ในอินเดียนั้นจะมีตัวแสดงที่หลากหลายซับซ้อนมากกว่า เนื่องจากมีขนาดการผลิตจำนวนมากเพื่อรองรับการบริโภคระดับโลก ไม่ใช่เพียงแค่ตลาดภายในประเทศ ในแต่ละส่วนของห่วงโซ่ก็จะมีการแข่งขันสูง เริ่มจากระดับปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือใบชาสด จะมีตัวแสดงทั้งแรงงานในไร่ชา เกษตรกรรายย่อยผู้เป็นเจ้าของไร่ชาขนาดเล็กผลิตใบชาส่งขายโรงงาน ซึ่งตัวเจ้าของไร่ไม่ได้เก็บใบชาสดเอง มีการจ้างผู้หญิงในชุมชนทำหน้าที่ ต่อมา ในส่วนของโรงงานแปรรูปเป็นสินค้า ที่ใช้แรงงานผู้ชายและพนักงานในส่วนการจัดการและการควบคุมการผลิต เมื่อได้เป็นสินค้าชาพร้อมจำหน่าย นายหน้าค้าชาจะเป็นตัวแสดงที่สำคัญในการเชื่อมโยงผลผลิตไปสู่ตัวแทนผู้ซื้อขาย (dealer) ในการคัดเลือกสินค้าก่อนการประมูล โดยผลผลิตจะถูกขนส่งจากโรงงานไปเก็บไว้ในโกดังล่วงหน้าเพื่อรอจัดส่งหลังการประมูล ผู้ให้เขาโกดังสินค้าจึงเข้ามามีบทบาทในห่วงโซ่สินค้าด้วย หลังจากการประมูลเสร็จสิ้น สินค้าในโกดังจะส่งไปยังผู้ประมูล บทบาทของเจ้าของกิจการชาจะสิ้นสุดเมื่อสินค้าถูกขายออกไปในราคาที่มีการประมูล ซึ่งตัวแทนผู้ซื้อขายจะเป็นผู้ทำการตลาดทั้งในแบบค้าส่งและค้าปลีก ภายในและต่างประเทศต่อไป ดังนั้น ผู้บริโภคจะไม่สามารถทราบแหล่งที่มาที่แท้จริงของชาที่ตนเองบริโภคได้ รวมทั้งกระบวนการและสภาพแวดล้อมของแหล่งผลิตด้วย

ในขณะที่ ห่วงโซ่สินค้าชาในประเทศไทยนั้น มีความซับซ้อนน้อยกว่า เนื่องจาก มีปริมาณการผลิตไม่มาก ด้วยข้อจำกัดที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิต

ทั้งพื้นที่เพาะปลูก การขนส่งและแรงงาน ทำให้ต้นทุนการผลิตชาในไทยสูงกว่าอินเดีย ผู้ผลิตจึงเน้นการรองรับตลาดภายในประเทศ และตลาดต่างประเทศเฉพาะกลุ่ม เนื่องจากกิจการผู้ผลิตเป็นผู้ทำการตลาดเอง ในห่วงโซ่สินค้าจึงไม่มีนายหน้าค้าชา ผู้ให้เข้าโกดังสินค้า และตัวแทนซื้อขายเป็นตัวแสดงเชื่อมโยงในห่วงโซ่สินค้า รวมทั้ง กิจการชาหลายแห่งมีการสร้างแบรนด์เป็นของตนเอง เพื่อให้สินค้าสามารถเข้าถึงผู้บริโภคได้โดยตรง ลดตัวกลางในห่วงโซ่ที่ผู้ผลิตไม่สามารถควบคุมได้ ผู้ผลิตชาในประเทศไทยจึงมีความสามารถในการกำหนดและควบคุมต้นทุนได้มากกว่าผู้ผลิตในอินเดีย ซึ่งนำมาสู่รูปแบบของการจัดสรรแรงงานในส่วนของการผลิตด้วย

4. การปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงในระบบการผลิตชาขนาดใหญ่ในอินเดียและประเทศไทย

4.1 การเข้าสู่ระบบแรงงานของผู้หญิง

การจ้างแรงงานของกิจการชาในไทยจะแบ่งตามกระบวนการผลิตระหว่างส่วนของแรงงานภาคเกษตรกรรม คือ การทำงานในไร่ชา และภาคอุตสาหกรรม คือ การทำงานในโรงงานแปรรูป แรงงานในภาคเกษตรกรรมจะถูกจ้างในลักษณะเหมาจ่ายรายวันไม่ใช่คนงานประจำ ในขณะที่ส่วนโรงงานจะเป็นคนงานประจำได้ค่าจ้างเป็นรายเดือน ส่วนกิจการชาในอินเดีย จะแบ่งเป็นแรงงานประจำและแรงงานชั่วคราว ทำงานทั้งในโรงงานและไร่ชา ซึ่งจ่ายค่าจ้างเป็นรายวันในอัตราที่กำหนดไว้ตามกฎหมาย แต่จะจ่ายเป็นงวดทุก 15 วัน โดยคนงานประจำจะเป็นคนที่เกิดและเติบโตภายในกิจการ ส่วนคนงานชั่วคราวจะมีระยะเวลาการทำงานประมาณ 6 เดือนในช่วงที่มีใบชาออกเป็นจำนวนมาก และจะไม่มีการจ้างคนงานชั่วคราวในช่วงหน้าแล้ง ผู้หญิงที่เป็นแรงงานชั่วคราวจะเป็นผู้ที่ย้ายตามสามีหรือครอบครัวเข้ามาภายหลังและมีที่พักในส่วนของบ้านพัก

คนงานเช่นเดียวกับคนงานประจำ (Temporary female worker, Interview, August 1, 2023)

กรณีของรัฐอัสสัม พบว่า แรงงานหญิงไม่มีบทบาทในโรงงานแปรรูปบทบาทจะถูกจำกัดในการเป็นคนงานเก็บใบชาในไร่ชาเท่านั้น ในส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับเครื่องจักรหรืออุปกรณ์สมัยใหม่ยังอยู่ในการควบคุมของผู้ชาย รวมไปถึงไร่ชาของเกษตรกรรายย่อยที่ขายผลผลิตให้กับโรงงาน ผู้หญิงในชุมชนจะได้รับการว่าจ้างให้มาเก็บผลผลิต “มีเฉพาะผู้หญิงที่มาเก็บใบชาที่นี่” (35 year-old female worker, Interview, August 3, 2024) ซึ่งค่าจ้างที่ได้รับจะอยู่ในอัตราที่กฎหมายกำหนดเท่ากับคนงานในกิจการชา เจ้าของไร่ชาจะจ่ายให้เป็นรายสัปดาห์ตามรอบที่ได้รับเงินค่าใบชาสดจากกิจการชา ซึ่งแรงงานหญิงกลายเป็นภาพลักษณ์ที่เชื่อมโยงผลผลิตชาของอินเดีย ด้วยความเชื่อว่าการเก็บใบชาด้วยมือและนิ้วของผู้หญิงทำให้ได้ใบชาจำนวนมากและมีคุณภาพดี การใช้แรงงานผู้หญิงในภาคอุตสาหกรรมชาของอินเดียเกิดขึ้นมาตั้งแต่ช่วงยุคอาณานิคมโดยเป็นแรงงานต่างถิ่นเข้ามา (Rajbangshi and Nambiar, 2020) แม้ว่ากิจการจะถูกเปลี่ยนมือไปแล้วก็ตาม แรงงานหญิงในไร่ชายังเป็นมรดกมาจากยุคอาณานิคม อุตสาหกรรมชาจึงเป็นภาคส่วนแรกเริ่มที่มีการดึงผู้หญิงเข้ามาเป็นแรงงานในระบบการผลิตต้นน้ำของห่วงโซ่อุปทาน ที่เป็นกระบวนการผลิตวัตถุดิบ ในขณะที่ส่วนอื่น ๆ ในห่วงโซ่จะถูกครอบงำโดยการจัดการของผู้ชาย (Duara & Mallick, 2019) ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมอื่น ๆ ของอินเดียมีแรงงานหญิงน้อยมาก

ในอดีต ก่อนจะเปลี่ยนเป็นการผลิตโดยระบบเครื่องจักรทั้งหมด แรงงานหญิงเข้ามามีส่วนในกระบวนการแปรรูปบ้าง แต่เมื่อมีการขยายปริมาณการผลิตจำเป็นต้องนำเครื่องจักรเข้ามาใช้แทนที่ แรงงานหญิงจึงถูกจัดสัดส่วนให้มีหน้าที่เก็บชาในพื้นที่เพาะปลูกเป็นหลัก แม้ว่าในส่วนไร่ชายังมีงานตัดหญ้า ตัดแต่งกิ่ง รวมทั้งพ่นสารกำจัดแมลง งานในส่วนนี้จะถูกจัดสรรให้เป็นงานของผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ใช้อุปกรณ์ที่มีน้ำหนัก แรงงานผู้ชายจึงทำงานเหล่านี้ได้คุ้มค่ากว่า

ในระยะเวลาเท่ากัน (Tea estate's manager, Interview, July 30, 2023) ดังเช่นที่แรงงานหญิงสามารถเก็บใบชาได้ในปริมาณที่มากกว่าผู้ชายในระยะเวลาที่เท่ากัน จากการสังเกตพบว่า ผู้หญิงจะใช้นิ้วและเล็บช่วยเด็ดก้านชาได้อย่างรวดเร็วและสามารถทำได้สองมือพร้อมกัน ในขณะที่ผู้ชายที่มาเก็บใบชาเป็นคนมีอายุ ความรวดเร็วในการเด็ดก้านชาต่ำ เนื่องจากใช้กำมือตึงก้านชา กิจการผู้ผลิตที่คำนึงถึงคุณค่าในการจ้างงานจึงได้จัดสรรลักษณะการทำงานจากผลผลิตที่ได้

ในขณะที่ทางจังหวัดเชียงราย พบว่าแรงงานหญิงมีบทบาทที่ชัดเจนในส่วนของการเก็บใบชาเช่นกัน การเก็บใบชาในไร่ชาจะถือว่าเป็นงานเบา จึงเป็นงานของผู้หญิง ส่วนการตัดหญ้า หรือขนใบชาสดไปที่โรงงานจะเป็นงานใช้แรงมาก ก็จะเป็นงานของผู้ชาย (Mae Fa Luang female worker, Interview, March 13, 2024) อย่างไรก็ตาม รูปแบบของการจ้างงานในไร่ชาเชียงรายแตกต่างจากรัฐอัสสัม เนื่องจาก เจ้าของกิจการชาไม่ได้จ้างคนงานเก็บใบชาในรูปแบบคนงานของกิจการ แต่เป็นการจ่ายค่าจ้างตามปริมาณของใบชาที่เก็บได้แต่ละวัน คนงานเก็บใบชาจึงได้รับค่าตอบแทนเป็นรายวัน โดยที่เจ้าของกิจการชาไม่ต้องจัดหาที่พักหรือสวัสดิการให้ แตกต่างจากคนงานประจำที่ทำงานในส่วนของโรงงาน ซึ่งเป็นผู้ชาย ผู้หญิงที่อยู่ในอุตสาหกรรมชาในจังหวัดเชียงรายจำนวนมากจะมีหน้าที่รับจ้างเก็บใบชาสดให้กับเจ้าของกิจการ ถ้าเก็บได้มากก็มีรายได้มาก (Mae Suai tea entrepreneur, Interview, May 13, 2022) ถ้าไม่ได้เก็บก็จะมีรายได้ซึ่งการทำงานเก็บใบชาของผู้หญิงจึงกลายเป็นรูปแบบการทำงานแบบยืดหยุ่น (Akorsu, 2016) โดยผู้หญิงที่รับจ้างเก็บใบชาสดจะมาจากชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับกิจการชาและผู้หญิงในครอบครัวยังคงต้องดูแลงานในบ้านและงานเลี้ยงลูกของกิจการชา

ในส่วนของผู้หญิงที่เข้ามารับจ้างเก็บใบชา นั้น แม้จะไม่ใช่แรงงานในระบบ แต่ก็พอใจกับการรับจ้างในลักษณะของการทำงานแบบยืดหยุ่น เนื่องจากบทบาทของผู้หญิงที่มีครอบครัวยังคงต้องดูแลงานในบ้านและงานเลี้ยงลูก

ถ้าทำงานประจำก็อาจจะไม่สามารถรับผิดชอบงานทั้งในบ้านและนอกบ้านได้ ขณะที่การทำงานแบบยืดหยุ่นทำให้พวกเขาสามารถเลือกที่จะไม่เก็บขาได้ ถ้ามีภาระที่บ้านที่สำคัญ เช่น การพาลูกไปโรงพยาบาล หรือการถูกว่าจ้างทำงานเย็บผ้าที่สามารถทำงานที่บ้านได้ (Mai Suai female worker, October 20, 2022, Mae Fa Luang female worker, March 13, 2024) นอกจากนี้ในส่วนของการเก็บใบชาแล้ว บทบาทของเกษตรกรรายย่อยในเชียงรายนั้น ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะทำหน้าที่เก็บและขายใบชาในฐานะเป็นกิจการครอบครัว เนื่องจากผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการทำและค้าขายเมี่ยงมาแต่เดิม ส่วนในรัฐอัสสัม การซื้อขายดำเนินการโดยผู้ชายซึ่งเป็นเจ้าของกิจการ

ในห่วงโซ่สินค้าชาเชียงรายเป็นการทำการตลาดเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจการของคนไทยเชื้อสายจีน ผู้ดูแลฝ่ายการตลาดจะเป็นผู้หญิงที่เป็นเครือญาติของเจ้าของกิจการ โดยเฉพาะการขายปลีก (Female manager, Interview, March 14, 2024) เป็นตลาดที่มีกลุ่มผู้บริโภคหลากหลาย ผู้หญิงจึงมีบทบาทสำคัญในการทำงานที่ละเอียดไปพร้อมกับบทบาทการดูแลครอบครัว

4.2 ภาระสองด้านของผู้หญิง

แม้ว่าผู้หญิงในไร่ชาจะถูกผลักดันให้เข้าไปมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานในระบบทุนนิยม (Hossain, et al 2013) แต่บทบาทหน้าที่ของแรงงานหญิงในการดูแลบ้านและลูก ยังคงเป็นบทบาทที่สำคัญของผู้หญิงทั้งในไทยและอินเดีย มาจนกระทั่งในปัจจุบัน ผู้หญิงเก็บใบชาในรัฐอัสสัมจะต้องตื่นนอนในช่วง 3 – 4 นาฬิกา เพื่อที่จะจัดการกับงานในบ้านให้เรียบร้อยก่อนออกไปทำงานข้างนอก เมื่อเลิกงาน ผู้หญิงก็ต้องคอยดูแลเรื่องอาหารการกินของคนในครอบครัว หากมีลูกก็ต้องดูแลความเป็นอยู่ของลูก (Temporary female worker, Interview, August 1, 2023) แม้วาระบบทุนนิยมจะผลักดันให้ผู้หญิงออกมาทำงานข้างนอกเพื่อสนับสนุนการขยายการผลิตของอุตสาหกรรมที่กลายเป็นสินค้าสำคัญในตลาดโลก ทว่าโครงสร้างทางสังคมแบบดั้งเดิมที่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่

ของผู้หญิงกับงานบ้านยังคงเป็นวิถีปฏิบัติในสังคมอินเดียในปัจจุบันเช่นกัน ผู้หญิงในไร้ชาจึงไม่ได้มีสถานะเป็นแรงงานในระบบเหมือนแรงงานชายเท่านั้น หากแต่พวกเขายังมีบทบาทความรับผิดชอบตามสถานะของการเป็นแม่บ้าน จากโครงสร้างทางสังคมของอินเดียด้วย

ในปัจจุบัน กิจการชาในรัฐฮัสสัมไม่ได้เป็นของเจ้าอาณานิคมแล้ว คนงานที่อยู่ในกิจการชาไม่ได้ถูกจำกัดบริเวณเหมือนในอดีตที่อย่างไรก็ดี เมื่อคนงานหญิงมีภาระที่ต้องดูแลลูกด้วย ทำให้คนงานหญิงย้ายออกไปข้างนอกยากมาก ถ้าไม่ได้ย้ายตามสามีออกไป ในบางรายสามีของคนงานหญิงไม่ได้ทำงานในไร้ชา แต่สามารถออกจากไร้ชาไปเป็นแรงงานอยู่ที่เมืองใหญ่ตอนใต้ของอินเดีย (27 year-old female worker, Interview, August 1, 2023) ซึ่งจะสามารถได้ค่าจ้างรายวันที่มากกว่าค่าจ้างที่ได้รับจากกิจการชา ในขณะที่ผู้หญิงยังคงอยู่ในบ้านพักคนงานและดูแลลูกของตนเอง ภาระสองด้านที่เป็นบทบาทของผู้หญิงยังเป็นข้อจำกัดต่อโอกาสในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้พวกเขาไม่สามารถหลุดพ้นจากไร้ชา “ไม่มีงานอื่นที่นี่และถึงจะมี ฉันก็ไม่มีการศึกษาเพียงพอที่จะทำงานนั้นได้อยู่ดี” (Permanent female worker, Interview, August 2, 2023)

โครงสร้างเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยม ผู้หญิงถูกผลักดันให้ออกไปทำงานข้างนอกเหมือนผู้ชาย นอกเหนือไปจากการเพาะปลูกแบบการผลิตเพื่อยังชีพ แต่เป็นระบบการจ้างงานทั้งในภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม โดยเป็นการจ้างงานแบบแรงงานรายวันไม่ใช่พนักงานของกิจการ (Akorsu, 2016) เพื่อเพิ่มกำลังการผลิตในระบบและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ระบบอุตสาหกรรมสร้างห่วงโซ่การผลิตที่เชื่อมโยงหลายพื้นที่ทั่วโลก ผ่านความซับซ้อนของกระบวนการผลิตและการซื้อขายระหว่างกัน ผู้หญิงมีบทบาทเพิ่มขึ้นในฐานะแรงงานระดับล่างของการผลิตที่ไม่มีอำนาจต่อรอง ในขณะเดียวกันพวกเขาก็ยังคง

ต้องรับผิดชอบบทบาทของความเป็นภรรยาและแม่จากโครงสร้างทางสังคม ที่ต้องทำหน้าที่ในบ้านให้ได้อย่างไม่บกพร่อง แม้ต้องทำงานข้างนอกเพื่อหารายได้ด้วย

ซึ่งอาจไม่ต่างกับผู้หญิงในไร่ชาที่เชียงราย โดยพวกเขาเหล่านั้นเป็นผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มที่อพยพเข้ามาทางชายแดนไทย-พม่า ซึ่งหลายรายไม่มีเอกสารสำคัญสำหรับการเข้าทำงานในระบบ จึงทำให้การทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมอื่นนอกพื้นที่เป็นไปได้ยาก แม้จะได้ค่าจ้างรายวันที่ดีกว่า ในกรณีของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้สัญชาติไทย ก็ยังมีการการดูแลครอบครัว ซึ่งทำให้การเดินทางออกจากชุมชนไปทำงานในเมืองเป็นไปได้ยากเช่นกัน ทว่าการทำงานเก็บใบชาที่กลายเป็นรายได้ที่สำคัญของครอบครัว “ใบชาสดเก็บแล้วก็เอาไปชั่งวันไหนเก็บได้มากก็ได้เงินมาก ก็ได้มาใช้จ่ายของกินของใช้ในแต่ละวันของครอบครัวได้” (Mai Suai female worker, October 20, 2022) ดังนั้นผู้หญิงเหล่านี้ก็ไม่สามารถที่จะมีบทบาทภายในบ้านเท่านั้น พวกเขาก็ถูกผลักดันให้เป็นแรงงานเพื่อหารายได้เสริมให้ครอบครัวด้วย (Greenhaus & Beutell, 1985) นอกเหนือจากค่าจ้างของฝ่ายชายที่ไม่เพียงพอสำหรับทั้งครอบครัว การทำงานเก็บใบชาของผู้หญิงที่เชียงรายจะมีความยืดหยุ่นเพราะไม่ได้มีข้อผูกพันกับเจ้าของกิจการเช่นเมื่อเปรียบเทียบกับคนงานหญิงในไร่ชารัฐอัสสัม เนื่องจากเป็นงานนอกระบบ เมื่อมีทางเลือกอื่นที่ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ยังคงรับผิดชอบงานภายในบ้านและมีรายได้เสริม เช่น การเย็บผ้า พวกเขาก็สามารถเปลี่ยนงานได้

5. สรุปและอภิปรายผล

ชาได้ถูกนำมาทดลองปลูกในอินเดียครั้งแรกในยุคอาณานิคม โดยอังกฤษพยายามทดลองปลูกในหลายพื้นที่ จนกระทั่งมีการค้นพบพันธุ์ชาในพื้นที่อัสสัมปัจจุบัน จากนั้นการเพาะปลูกชาในพื้นที่เพื่อเป็นสินค้าจึงเริ่มขึ้น อินเดียกลายเป็นผู้ผลิตชารายใหญ่เป็นอันดับ 2 ของโลก เฉพาะรัฐอัสสัมผลิตมากกว่า 50% ทว่าแรงงานในไร่ชาซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่ทำงานเก็บใบชา เป็นกลุ่มชนเผ่า

ไร่ชา (tea tribe) ผู้หญิงและเด็กจากพื้นที่อื่นของอินเดียที่ถูกเจ้าอาณานิคมนำเข้ามาเป็นแรงงานในพื้นที่อัสสัมแทนการไม่ยอมรับของคนท้องถิ่น ในอดีตผู้หญิงเหล่านี้ ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นแรงงานในระบบทุนนิยมเพื่อเพิ่มผลผลิตให้กับนายทุน เจ้าอาณานิคม ซึ่งต้องเผชิญกับความยากลำบากเสมือนทาสติดที่ดิน อย่างไรก็ตาม แม้ว่ายุคอาณานิคมจะผ่านพ้นไป กลุ่มชนเผ่าไร่ชายังคงถูกกดขี่จากสภาพ ความเป็นอยู่และค่าแรงที่ต่ำมากกว่าในภาคอุตสาหกรรมอื่น ๆ พวกเขาได้พยายามต่อสู้เพื่อเรียกร้องค่าแรงที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากห่วงโซ่มูลค่าชาในอินเดีย จะเห็นได้ว่ามีความซับซ้อนและมีตัวแสดงที่เกี่ยวข้องมากมาย เนื่องจากเป็นสินค้าที่สำคัญของอินเดียและในตลาดโลก หากแต่ในแต่ละหน่วยของห่วงโซ่นั้นมีความสำคัญที่ไม่เท่าเทียม

ส่วนแรกของห่วงโซ่การผลิตชาเริ่มจากการจัดหาวัตถุดิบ ซึ่งประกอบด้วย การเพาะปลูกชาในพื้นที่ของกิจการที่จ้างแรงงานจากกลุ่มชนเผ่าไร่ชา โดยผู้หญิงทำหน้าที่เก็บใบชา อีกส่วนเป็นการรับซื้อใบชาสดจากเกษตรกรรายย่อยในชุมชน เกษตรกรว่าจ้างแรงงานหญิงในหมู่บ้านมาช่วยเก็บใบชา เมื่อใบชาสด ถูกนำเข้าสู่โรงงาน แรงงานชายจะทำหน้าที่ในส่วนของการแปรรูปกับเครื่องจักรขนาดใหญ่ ในโรงงาน กระบวนการแปรรูปจะแบ่งออกเป็น 2 แบบหลักคือ CTC และ Orthodox ซึ่งต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว หลังจากแปรรูปจะมีการทดสอบรสชาติ ก่อนที่กิจการผู้ผลิตจะติดต่อกับนายหน้าค้าชาเพื่อดำเนินการจัดหาผู้ซื้อ ผ่านการประมูลออนไลน์ โดยกิจการผู้ผลิตต้องจ่าย 1% ของราคาขายให้กับนายหน้า ดังนั้นผู้ผลิตชาจึงไม่รู้จักผู้ซื้อเพราะไม่มีการติดต่อโดยตรง

สำหรับประเทศไทย จังหวัดเชียงรายเป็นแหล่งผลิตชาที่ใหญ่ที่สุด โดยแรงงานผู้หญิงก็ยังเป็นกลุ่มหลักในขั้นตอนการเก็บใบชา ห่วงโซ่มูลค่าชาในเชียงรายเริ่มจากการจัดหาปัจจัยการผลิต ซึ่งกิจการผู้ผลิตจะมีพื้นที่เพาะปลูกชา และว่าจ้างคนในชุมชนใกล้เคียงเข้ามาเก็บใบชาสด ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงซึ่งเป็นการจ้างงานแบบยืดหยุ่นที่ได้ค่าจ้างตามน้ำหนักใบชาที่เก็บได้ต่อวัน อีกส่วนหนึ่งคือ

การรับซื้อใบชาสดจากเกษตรกรรายย่อยในชุมชน การที่ผู้หญิงมักเป็นแรงงานในการเก็บใบชาสดเพราะมีทักษะที่สามารถเก็บได้ปริมาณมากกว่าผู้ชาย ใบชาจะถูกรวบรวม ตรวจสอบและชั่งน้ำหนักก่อนจ่ายค่าตอบแทนแก่คนงาน จากนั้นจะถูกนำเข้าสู่วัฏจักรของการแปรรูป โดยใช้ใบอ่อนและใบแก่ผ่านกรรมวิธีที่ต่างกันไปตามประเภทของสินค้า ตลาดชาไทยยังมีการส่งออกในปริมาณน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับอินเดียส่งออกเป็นอันดับ 4 ส่วนไทยอยู่อันดับที่ 35 ของโลก มีการแข่งขันน้อยกว่า

ในอุตสาหกรรมชา ของอินเดียและไทย ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในส่วนของการผลิตเป็นแรงงานทักษะต่ำ ที่เชียงราย ผู้หญิงยังมีบทบาทสำคัญในการตลาดชา โดยเฉพาะการค้าปลีกถึงผู้บริโภคโดยตรง ในขณะที่ผู้หญิงในอินเดียยังถูกจำกัดบทบาท ซึ่งมาจากโครงสร้างทางสังคมที่ยังคงเป็นอุปสรรคในการกำหนดบทบาทให้ผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านยังคงมีความรับผิดชอบหลักต่องานในบ้าน แม้ว่าจะมีบทบาทเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ

ข้อค้นพบแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของห่วงโซ่อุปทานที่มีต่อบทบาทของผู้หญิงในอุตสาหกรรมชาตั้งแต่ยุคอาณานิคมของกิจการชาในอินเดีย โดยเฉพาะพื้นที่รัฐอัสสัมปัจจุบันถูกครอบครองโดยกิจการของอังกฤษ ผลักดันให้ผู้หญิงซึ่งเคยมีบทบาทในบ้านต้องกลายมาเป็นแรงงานในระบบเพื่อเพิ่มผลผลิตและจำนวนแรงงานให้กับกิจการ (BASIC, 2019) จนถึงปัจจุบัน หลังยุคอาณานิคมสภาพของผู้หญิงที่เป็นแรงงานในกิจการชาของอินเดียไม่ได้ดีขึ้น หากแต่กระแสของลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่เน้นการแข่งขันในการสะสมทุนได้สร้างอำนาจการต่อรองให้กับบริษัทข้ามชาติกลายเป็นตัวแสดงที่มีอำนาจผูกขาดในห่วงโซ่อุปทาน (Gereffi, 1999) สามารถกำหนดราคาได้ตามความต้องการเพื่อความได้เปรียบในการแข่งขัน ผู้ผลิตท้องถิ่นจึงถูกกดราคามาเป็นทอด ๆ จนถึงแรงงานระดับล่างสุดซึ่งเป็นแรงงานทักษะต่ำไม่มีอำนาจต่อรองใด ๆ จึงถูกขูดรีดค่าแรง โดยเฉพาะกลุ่มชนเผ่าสวนชา ซึ่งไม่มีสถานะชนเผ่าตามกฎหมายในรัฐอัสสัม ทำให้พวกเขาเสียสิทธิ

พลเมืองในหลาย ๆ ด้าน จึงอยู่ในสถานภาพที่ต้องพึ่งพิงกิจการฯ รวมถึงการอยู่ในโครงสร้างสังคมปิตาธิปไตยในอัสสัม ซึ่งผู้หญิงที่ดีจะต้องดำเนินชีวิตตามบทบาททางเพศดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา (Bhagawati, 2024)

ดังนั้น ผู้หญิงเก็บใบชาจึงต้องรับภาระสองด้านในเวลาเดียวกัน (Greenhaus & Beutell, 1985) การถูกขูดรีดในระบบเศรษฐกิจและการดูแลครอบครัวตามวิถีปฏิบัติของผู้หญิงที่ดี บทบาทของผู้หญิงเป็นไปตามโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (Lawson, 2007) ซึ่งการถูกจำกัดให้ทำงานเก็บใบชาส่วนหนึ่งเจ้าของกิจการคำนึงถึง ความแตกต่างด้านชีววิทยาระหว่างชายและหญิงที่ผู้หญิงถูกมองว่าไม่ได้มีร่างกายที่แข็งแกร่งสำหรับงานที่ต้องใช้แรงเมื่อเทียบกับผู้ชาย แต่ในระบบปิตาธิปไตย บทบาททางเพศที่แตกต่างกัน มาจากอำนาจความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันด้วย (Agarwal, 1997) ทำให้ผู้หญิงก็ยังไม่สามารถหลบบทบาทความรับผิดชอบงานในบ้านได้ แม้ว่าจะกลายมาเป็นแรงงานในระบบเช่นผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงมีภาระเป็นสองเท่า (Aziz, 2023)

ซึ่งไม่ใช่ที่รัฐอัสสัมเท่านั้น ผู้หญิงในกิจการชาจังหวัดเชียงรายยังคงมีภาระงานสองด้านพร้อมกัน แม้ว่าบริบทสังคมและโครงสร้างของห่วงโซ่สินค้าในไทยจะแตกต่างจากอินเดีย คนงานเก็บใบชาในไร่ชาของเชียงรายส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง แม้ว่าไม่ได้ถูกกำหนดโดยเจ้าของกิจการ แต่ผู้ชายมีทางเลือกที่จะไปทำงานอื่นที่ได้ผลตอบแทนมากกว่า ในขณะที่งานเก็บใบชาไม่ใช่ลักษณะของงานประจำโดยการจ้างงานของกิจการฯแห่งใดแห่งหนึ่ง ผู้หญิงในชุมชนทำงานเก็บใบชา ในลักษณะของการหารายได้เสริมให้กับครอบครัว (Hossain, et al, 2013) เนื่องจาก บทบาทหลักคือการรับผิดชอบงานในบ้าน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาอาหารให้กับสมาชิกภายในบ้าน (Kanji&Sen, 2001) ในช่วงฤดูแล้งที่ไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิต แรงงานหญิงที่เก็บใบชาจะต้องหารายได้จากงานอื่น ๆ เพื่อชดเชยรายได้ที่ขาดไป เพราะค่าใช้จ่ายในครอบครัวไม่ได้ลดลง

นอกจากการเป็นแรงงานเก็บใบชาแล้ว ในห่วงโซ่สินค้าชาของเชียงราย ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการทำการตลาดสินค้าอีกด้วย เนื่องจาก กิจการผู้ผลิตชาต้องทำการตลาดเอง ผู้หญิงที่เป็นเครือญาติกับเจ้าของกิจการจะถูกวางบทบาทในการทำการตลาด ซึ่งบางแห่งจะต้องดูแลในขั้นตอนสุดท้ายของการผลิต คือ การตรวจเช็คสินค้า การบรรจุหีบห่อก่อนการจัดส่งให้กับผู้บริโภค เนื่องจากเจ้าของกิจการขนาดใหญ่ในเชียงรายมีเชื้อสายจีน ซึ่งยังคงใช้รูปแบบการบริหารงานแบบเครือญาติ ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในห่วงโซ่สินค้านอกเหนือจากการเป็นแรงงานเก็บใบชา แม้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาทในส่วนของการจัดการหรืองานที่ใช้ทักษะสูง หากแต่พวกเขายังคงต้องมียบทบาทในการดูแลครอบครัว การเลี้ยงดูลูกไปพร้อมกันด้วย (Lawson, 2007) ดังนั้น รูปแบบห่วงโซ่สินค้าชาของทั้งไทยและอินเดียนั้นมีส่วนสำคัญในการสร้างภาระงานสองด้านให้กับผู้หญิงในทุกระดับ โครงสร้างทางสังคมแบบปิตาธิปไตย จึงสร้างความไม่เท่าเทียมกันทางเพศและเป็นเรื่องท้าทายที่ทำให้ผู้หญิงต้องดิ้นรนเพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในบทบาททางเพศดั้งเดิม ที่เกี่ยวข้องกับการงานในบ้านและโอกาสในการศึกษาเพื่อแสวงหาทักษะการทำงานอื่น ๆ เป็นหนทางในการเป็นอิสระจากเจ้าของกิจการชา

ห่วงโซ่สินค้าชาทำให้เห็นถึงบทบาทและความท้าทายที่ผู้หญิงต้องเผชิญในบริบทที่แตกต่างกันระหว่างอินเดียและประเทศไทย ในรัฐอัสสัม แรงงานหญิงในไร่ชา ยังคงถูกกดขี่ทั้งในฐานะการเป็นแรงงานในระบบทุนนิยม ซึ่งไม่ได้ทำให้ผู้หญิงเหล่านั้นหลุดพ้นจากภาระงานในบ้านได้ จึงยังคงอยู่ในสภาพที่ถูกกดขี่ทั้งจากโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม รูปแบบห่วงโซ่ของอินเดียนั้นจึงไม่ได้ทำให้พวกเขาเหล่านั้นมีทางเลือกอื่น ขณะที่รูปแบบในเชียงรายนั้น ไม่ได้มีความสัมพันธ์ในการควบคุมแรงงานเบ็ดเสร็จ แม้ว่าบทบาทหลักของผู้หญิงจะต้องดูแลรับผิดชอบงานในบ้านและครอบครัว แต่การเก็บใบชาสามารถทำให้ผู้หญิงมีรายได้เสริม ทำให้พวกเขามีบทบาทมากขึ้นในเศรษฐกิจของครอบครัว การออกมาทำงานข้างนอก

สามารถสร้างโอกาสให้พวกเขาขยายไปสู่สถานภาพอื่นในอุตสาหกรรมขาหรือ
อุตสาหกรรมอื่น ๆ ได้

References

- Agarwal, B. (1997). “Bargaining” and gender relations: Within and beyond the household. *Feminist Economics*, 3(1), 1–51. <https://doi.org/10.1080/135457097338799>
- Akorsu, A. (2016). Feminization of labor. In *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*. <https://doi.org/10.1002/9781118663219.wbegss027>
- Aziz, M. (2023). Women's double burden in the family between culture and discrimination. *Potret Pemikiran*, 27(2). <http://journal.iain-manado.ac.id/index.php/PP>
- Bair, J. (2005). Global capitalism and commodity chain: Looking back, going forward. *Competition & Change*, 9(2), 153–180. <https://doi.org/10.1179/102452905X45382>
- BASIC. (2019). *Study of Assam tea value chains*. Bureau for the Analysis of Societal Impacts for Citizen Information (BASIC). Oxfam Germany.
- Behal, M. (2016). *Marginalization: A narrative of the Adivasi community in Assam*. North East Network, India. [https://northeastnetwork.org/wp-content/uploads/2021/07/MARGINALIZATION-A-NARRATIVE - OF-THE-ADIVASI-COMMUNITY-IN-ASSAM.pdf](https://northeastnetwork.org/wp-content/uploads/2021/07/MARGINALIZATION-A-NARRATIVE-OF-THE-ADIVASI-COMMUNITY-IN-ASSAM.pdf)

- Bhagawati, M. (2024). Portraying self and other in patriarchy: Four Assamese folktales in perspective. *Sampratyaya*, 1(Special Issue No. 2), 84–92. <https://doi.org/10.21276/smppt.202408.1sne2.a8>
- Blackstone, A. (2003). Gender roles and society. In J. R. Miller, R. M. Lerner, & L. B. Schiamberg (Eds.), *Human ecology: An encyclopedia of children, families, communities, and environments* (pp. 335–338). ABC-CLIO.
- Chatterjee, P. (2001). *A time for tea: Labor and post-colonial politics on an Indian plantation*. Duke University Press.
- Chumket, J., Sunthorn, N. & Sakulrattanapornchai, T. (2017). The business success of tea plantations in Chiang Rai. In *Proceeding of The 4th National Conference on Public Affairs Management* (pp. 642–650). Khon Kaen University. <https://conference.kku.ac.th/colaimg/files/articles/6943a-o-60-.pdf> (in Thai)
- Das, K. S. & Mishra, D. K. (2018). Woman and work in rural Assam: Pattern and determinants. *Journal of Social and Economic Development*, 20(2), 213–239.
- Department of Trade Negotiation. (2023). *Tea commodity and tea products*. Ministry of Commerce. <https://www.dtn.go.th/th/file/get/file/1.20220901358aaa86e2db260b359f2fc37f7a85c6161127.pdf> (in Thai)
- Deshpande, P. (2022, July 27). Focus on employment in tea industry. *Times of India*. <https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/truth-lies-and-politics/focus-on-employment-in-tea-industry-2/>

- Duara, M. & Mallick, S. (2019). Women workers & industrial relations in tea estates of Assam. *Indian Journal of Industrial Relations: Economics & Social Dev*, 55, 15–26.
- Gereffi, G. (1996). Global commodity chains: New forms of coordination and control among nations and firms in international industries. *Competition & Change*, 1(4), 427–439.
- Gereffi, G. (1999). International trade and industrial upgrading in the apparel commodity chains. *Journal of International Economics*, 48, 37–70. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(98\)00075-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(98)00075-0)
- Goswami, M. (2006). *Emerging of entrepreneurship in tea plantation: A study of small tea growers of Assam* [Doctoral dissertation, Guwahati University].
- Grossman, M. (2011). Tea sector overview. *Lipton Black Tea*. <https://liptonblacktea.weebly.com/production-and-export.html>
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76–88.
- Hossain, I., Golam, M. & Semenza, R. (2013). Feminization and labor vulnerability in global manufacturing industries: Does gendered discourse matter? *Asian Social Work and Policy Review*, 7(3), 197–212. <https://doi.org/10.1111/aswp.12018>
- Ilyas, A. (2014). Estate Tamils of Sri Lanka: A socio-economic review. *International Journal of Sociology and Anthropology*, 6(6), 184–191.

- Kanji, N., & Sen, K. M. (2001). *What does the feminization of labor mean for sustainable livelihoods?* Bulletin on World Summit on Sustainable Development. The International Institute for Environment and Development (IIED).
- Konings, P. (2012). *Gender and plantation labour in Africa: The story of tea pluckers' struggles in Cameroon*. African Studies Centre.
- Lawson, T. (2007). Gender and social change. In J. Browne (Ed.), *The future of gender* (pp. 136–162). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511619205.008>
- Leetrakun, P., & Perpoomwiwat, C. (2016). An analysis of women role in the Thai labor market. *Journal of Graduate Studies in Northern Rajabhat Universities*, 6(10), 28–40. <https://doi.org/10.14456/jgnru.2016.4> (in Thai)
- Rajbangshi, P., & Nambiar, D. (2020). “Who will stand up for us?” The social determinants of health of women tea plantation workers in India. *International Journal for Equity in Health*, 19(29).
<https://doi.org/10.1186/s12939-020-1147-3>
- Saha, A. (2021, March 4). The political significance of Assam’s tea garden workers. *The Indian Express*. <https://indianexpress.com/article/explained/explained-the-political-significance-of-assams-tea-workers-7212743/>
- Sarma, S. K. (2019). Missing daughters of the East: Tea gardens and its disappearing women population. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 24(2).

- Sarmah, P. (2020). Tea tourism of Assam: Potential and challenges. *Journal of Critical Reviews*, 7(13).
- Sharma, I. (2018). Tea tribes of Assam: Identity politics and search for liberation. *Economic & Political Weekly*, 53(9), 74–78.
- Sharma, K. (2009). *Globalization and plantation workers in North-East India*. Kalpaz Publications.
- Tea and Coffee Institute. (n.d.). *Tea history*. Mae Fah Luang University. <https://teacoffee.mfu.ac.th/tc-tea-coffeeknowledge/tc-tea/tc-teahistory.html> (in Thai)
- ThaiPBS. (2020, October 5). Tea of Chiang Rai won the global reward. *ThaiPBS*. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/297076> (in Thai)
- The Sentinel. (2021, March 6). 18 tea estate of Assam: Everything to know about Assam tea gardens. *The Sentinel*. <https://www.sentinelassam.com/north-east-india-news/assam-news/assam-tea-gardens-all-you-need-to-know-522992>
- Uthai, S. (2024). The large-scale tea production processes and the intersectionality of ethnic women in Assam, India and Chiang Rai, Thailand. In Y. Santasombath (Ed.), *Biodiversity, ethnicity and local wisdom: From Lanna to Northeast India* (pp. 201–228). Chiang Mai University Press. (in Thai)
- Workman, D. (2023). Tea exports by country plus average prices. *World's Top Exports*. <https://www.worldstopexports.com/tea-exports-by-country/>